

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА АРХЕОЛОГІЇ, ЕТНОЛОГІЇ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
ЦЕНТР АНТИКОЗНАВСТВА ТА МЕДІЄВІСТИКИ

ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XIV

ОДЕСА
ОНУ
2023

УДК 94(100)“-05/17”(08)

C773

Рецензенти:

- С. Б. Сорочан** – д.і.н., професор, зав. кафедри історії стародавнього світа та середніх віків ХНУ імені В. Н. Каразіна;
О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

- О. М. Луговий** – к.і.н., доц., науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики, головний редактор;
В. В. Чепіженко – к.і.н., доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, керівник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доц., доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова;
В. Г. Кушнір – д.і.н., доц., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;
І. В. Нємченко – к.і.н., доц., почесний керівник Центру антикознавства та медієвістики;
О. В. Смигитина – д.і.н., проф., зав. кафедри археології, етнології та всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. Б. Шевченко – к.і.н., старший науковий співробітник Одеського археологічного музею НАН України.

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Протокол № 1 від 12 вересня 2023 р.

C773 Стародавнє Причорномор'я. Випуск XIV / Голов. ред. О. М. Луговий. –
Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2023. –
524 с.

ISBN 978-617-689-483-4

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XIV читань пам'яті П. Й. Каршиковського, міжнародної конференції, проведеної ОНУ імені І. І. Мечникова та Одеською Національною науковою бібліотекою 10–12 березня 2023 р.

ISBN 978-617-689-483-4

УДК 94(100)“-05/17”(08)
© Колектив авторів, 2023
© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, 2023

*В. В. Левченко (Одеса)***ДОЛЯ АРХЕОЛОГА: ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ
В. О. ПОРА-ЛЕОНОВИЧ (ДО 80-Х РОКОВИН ВІД ДНЯ СМЕРТІ)**

*В. О. Пора-Леонівич. 1924 р.
ДАОО, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 3772, арк. 5*

У розвитку археології важливе місце належить Одесі та представникам одеської наукової школи. Одеса з початку ХІХ ст. є одним із провідних центрів розвитку досліджень, викладання та підготовки професійних кадрів у галузі археології¹. Однією з тих, хто продовжував традиції у розвитку даного напрямку науки в складний період 1920–1930-х рр. була Варвара Олександрівна Пора-Леонівич (1883–1943) (див. фото).

Ступінь наукової розробленості вивчення біографії та професійної діяльності В. О. Пора-Леонович є незначним. Перша згадка щодо її наукової діяльності з'явилася у передостанній рік ХХ ст.² У середині першого десятиліття ХХІ ст. побачила світ інформація щодо її перших кроків у професійних заняттях археологією³. З часом було опубліковано перші персоніфіковані статті довідникового формату⁴ та праці з поодинокими згадками щодо її постаті⁵. У 2017 р. з'явилася стаття, в якій автори, ігноруючи історіографічні напрацювання, здійснили спробу висвітлення біографії В. О. Пора-Леонович у контексті її перебування на посаді вченого охоронця Державного заповідника «Ольвія» з використанням історичних джерел виключно фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України⁶. Дослідження щодо окремих аспектів життя В. О. Пора-Леонович здійснювалися впродовж останніх двадцяти років, але всі вони мали спорадичний та несистемний характер. Звідси і результат, що досі немає жодної публікації, в якій би біографія і творчість В. О. Пора-Леонович були б представлені в більш-менш повному обсязі. У зв'язку з цим на базі, переважно вперше, представлених історичних джерел, як опублікованих, так й архівних матеріалів спробуємо реконструювати основні фрагменти її біографії з виправленням та уточненням деяких фактів.

В. О. Пора-Леонович народилася 16 (4) грудня 1883 р. у місті Кишинів Бессарабської губернії в родині капітана 54-го піхотного Мінського полку Олександра Миколайовича Сирова та його дружини Віри Львівни, тобто від народження вона мала повне ім'я – Варвара Олександрівна Сирова. На двадцять п'ятий день свого життя – 29 грудня за старим стилем – вона була хрещена в Казансько-Богородицькій церкві піхотного полку, де служив її батько. Хрещеними батьками немовля стали друзі батька по тому ж полку: поручик Г. Л. Дримпельман та дружина штабс-капітана А. П. Кузнецова⁷. У 1892 р. В. О. Сирова вступила до Кишинівської земської жіночої гімназії, сім класів якої закінчила у червні 1899 р. із золотою медаллю⁸. Протягом 1899/1900 навчального року прослухала уроки у 8-му додатково-педагогічному класі тієї ж гімназії, де спеціально вивчала російську мову. Після успішного складання іспиту, 10 травня 1900 р. згідно постанови Педагогічної ради гімназії вона отримала звання домашньої наставниці з російської мови. 1 серпня 1903 р. Управління Одеського навчального округу їй було видано нове посвідчення на це звання, але вже за прізвищем чоловіка – Пора-Леонович⁹. Чоловіком вісімнадцятирічної В. О. Сирової став на

14 років старший за неї спадковий дворянин Олексій Георгійович Пора-Леонович (народився 18 березня 1869 р.). Їх вінчання відбулося 26 (13) лютого 1902 р. в Успенській церкві міста Рівно (Волинська єпархія)¹⁰. Отже, існуюча версія щодо походження В. О. Пора-Леонович з сербського князівського роду є міфом¹¹.

За час від лютого 1902 р. до 1 вересня 1917 р. – понад п'ятнадцятирічний період життя В. О. Пора-Леонович – поки у нас історичні джерела відсутні. Відповідно невідомо в якому місті вона мешкала в цей час, тому твердження одного з авторів біографічної довідки на її честь, що «фактично все її життя пов'язане з Одесою» як мінімум немає підтверджень¹². На сьогодні однозначно відомо, що 1 вересня 1917 р. у тридцятидвохрічному віці вона подала прохання на ім'я директора Одеських вищих жіночих курсів (ОВЖК) щодо зарахування її слухачкою словесного відділення історико-філологічного факультету¹³. Навчання В. О. Пора-Леонович на ОВЖК тривало до весни 1920 р., коли радянська влада вирішила трансформувати історико-філологічні факультети ОВЖК і Новоросійського університету разом із структурними одиницями інших вишів в Одеський гуманітарно-суспільний інститут (ОГСІ)¹⁴. У цьому виші В. О. Пора-Леонович навчалася на ідейно-літературному відділенні один рік (1920/21 навчальний рік)¹⁵. 1 вересня 1921 р. було прийнято рішення щодо припинення діяльності ОГСІ, а його адміністративно-господарський апарат, професорсько-викладацький склад та навчально-допоміжні установи були розподілені між Одеським інститутом народної освіти (ОІНО, 1920–1930), Одеським археологічним інститутом (ОАІ, 1921–1922) та Одеським інститутом народного господарства (ОІНГ, 1921–1930)¹⁶. У перших двох вказаних вишах В. О. Пора-Леонович продовжила навчання у 1921/22 навчальному році¹⁷.

Вслід ліквідації 20 серпня 1922 р. ОАІ В. О. Пора-Леонович продовжила навчання в ОІНО, де була студенткою двох відділень факультету професійної освіти: археологічного (ліквідаційного, після закриття ОАІ) та мови і літератури. 22 листопада 1924 р. отримала посвідчення, в якому було вказано, що від 1921 р. до 15 травня 1924 р. прослухала курс археологічного відділення та виконала всі вимоги згідно встановленого навчального плану на «добре», а також дипломну роботу на тему «Експериментальний метод у викладанні археології» (позитивний відгук професора Є. П. Трифільєва від 3 жовтня 1924 р.¹⁸), тези якої «дуже задовольняючи» захистила перед Іспитовою комісією 22 жовтня 1924 р.¹⁹ З отриманням посвідчення про здобуття вищої освіти 1924 р. у сорокарічному віці В. О. Пора-Леонович скоріш за все

є однією з найдоросліших серед випускників-археологів за всю історію вищої школи Одеси.

Друге відділення В. О. Пора-Леонovich закінчила 1925 р., про що отримала посвідчення 30 вересня 1926 р., в якому вказувалося, що від 1921 р. до 1925 р. вона прослухала курс літературного відділення та виконала всі вимоги згідно встановленого навчального плану на «добре», а також самостійну роботу на тему «Виразне читання у школі», тези якої захистила перед іспитовою комісією 11 жовтня 1925 р. та отримала «цілком задовольняючу» оцінку²⁰. На підставі Кодексу законів народної освіти УСРР з отриманням кожного з посвідчень про здобуття вищої освіти В. О. Пора-Леонovich дістала право на проходження обов'язкового практичного стажу за цими фахами. Отримання В. О. Пора-Леонovich вищої освіти тривало сім років – від 1917 до 1924 рр., що було пов'язано з трансформацією мережі вищої школи Одеси та загалом української системи вищої освіти. За сім років вона три академічні роки навчалася на ОВЖК (1917/18, 1918/19, 1919/20), один рік в ОГСІ (1920/21), один рік одночасно в ОАІ й ОІНО (1921/22) та ще два роки в ОІНО (1922/23, 1923/24), тобто отримання вищої освіти почала на ОВЖК 1917 р., а закінчила в ОІНО 1924 р. Отже, твердження деяких авторів біографічних довідок В. О. Пора-Леонovich щодо її закінчення ОВЖК та ОАІ є невірними²¹.

Під час навчання в ОІНО В. О. Пора-Леонovich в офіційних документах змінила деякі факти своєї біографії: рік народження переробила з 1883 р. на 1885 р. та підмінила професію свого батька – з капітана російської армії на вчителя²². Аферу із підміною деяких фактів свого життя та отримання нових документів вона провела послідовно, розпочавши у 1921 р. та закінчивши у 1925 р. Спочатку 6 грудня 1921 р. вона повідомила ректора ОІНГ О. Я. Шпакова, який до цього був ректором ОГСІ, що втратила залікову книжку колишньої слухачки ОВЖК²³. У 1922 р. надала в канцелярію ОІНО підроблену копію (із зміною двох фактів) посвідчення про закінчення Кишинівської жіночої гімназії, завірену підписом завідуючої та печаткою одеської трудової школи «Местран»²⁴ (союзу працівників місцевого транспорту). 27 січня 1925 р. до канцелярії ОІНО за власним підписом подала заяву, в якій керівництву вишу нагадувала, що «в виду утери моїх документів, довожу до сведения администрации, что я родилась в г. Кишиневе 1885 г. 4 декабря. Квитанция об утере документов сдана мною в канцелярию ИНО в 1921 году»²⁵.

Такі дії В. О. Пора-Леонovich були пов'язані з тим, що починаючи з 1922 р. в ОІНО згідно з рішенням НКО УСРР майже

кожного року проводилися перереєстрації («чистки») студентів за ознаками соціального походження, наявності трудового стажу та академічної успішності²⁶. Бажання бути «визнаною» радянською владою стало причиною тривоги В. О. Пора-Леонович за своє соціальне походження («непролетарське» минуле), соціальний статус, неучасть у революційному русі та інші факти біографії, що підштовхнуло її піти на фальсифікацію біографічних даних та підробку офіційних документів. Подібні історії відбувалися з багатьма вченими «пізноімперської» генерації заради потрапляння до табору представників «ранньорадянської» формації²⁷. Отже, прагнення В. О. Пора-Леонович не бути відрхованою зі студентського складу ОІНО в умовах радянських пріоритетів формування громадянського суспільства та отримати в ньому «місце під сонцем» призвели до фальсифікації нею офіційних документів, через що не в усіх довідниках була вказана її дата народження²⁸, а згодом були допущені помилки у дослідженні її біографії²⁹.

Формування у В. О. Пора-Леонович інтересу до занять наукою відбулося за часів навчання в ОАІ. 31 жовтня 1921 р. професор С. С. Дложевський (1889–1930) подав записку до Головної бібліотеки вищої школи Одеси, в якій просив видати В. О. Пора-Леонович книгу Ф. К. Бруна «Чорномор'є»³⁰ на тижневий термін для підготовки реферату³¹. Обравши собі науковим керівником професора С. С. Дложевського за часів навчання в ОАІ, згодом, будучи студенткою ОІНО, вона розпочала наукову діяльність у двох наукових інституціях, очільником яких був С. С. Дложевський: практикантка Одеського державного історично-археологічного музею (ОДІАМ) та член археологічної секції Одеської комісії краєзнавства при ВУАН³². З отриманням вищої освіти 1 жовтня 1926 р. була зарахована аспіранткою науково-дослідної кафедри при ОДІАМ, також на чолі з С. С. Дложевським. Під керівництвом дійсного члена цієї кафедри М. Ф. Болтенка вона брала участь у мандрівці-розвідці контрольного характеру до Лузановки та проводила складання додаткового каталогу мап і креслень. Її наукова праця була присвячена наслідкам розкопок під керівництвом Є. П. Трифільєва поблизу цвинтаря с. Усатове, в якій авторка навела опис двох тюрко-половецьких поховань³³. Перед експедицією до Ольвії простудіювала праці Б. В. Фармаковського «Античная вазовая живопись», «Сообщения академии материальной культуры» та випуски «Известий археологического комитета». З 1 серпня до 3 вересня 1927 р. брала участь у розкопках в Ольвії як доглядач окремої ділянки та завідувача технічними справами. За відрядженням музею вона їздила до Ленінграду з метою ознайомлення

з керамікою, скульптурою та склом фондів Ермітажу³⁴. Її доповідь «Еволюція приватного будинку в елліністичну добу», як наслідок аспірантської праці була заслухана Науковою радою ОДІАМ в прилюдному засіданні. Також до друку підготувала статтю «Еволюція приватного дому в елліністичну добу на конкретних прикладах» та готувала до друку статтю «Елліністична бронза Одеського музею»³⁵.

Паралельно з науковою діяльністю В. О. Пора-Леонovich проводила активну громадську роботу. Була членом Окружного методичного комітету при Окружному відділі народної освіти, де займала посаду секретаря секції суспільствознавства. За 1926–1927 рр. на замовлення комітету підготувала до друку «Покажчик по одеських музеях». Проводила лекційну роботу з червоноармійцями на суспільствознавчі теми та брала участь у Всеукраїнській конференції викладачів суспільствознавства³⁶.

У 1928 р. В. О. Пора-Леонovich захворіла інфекційною хворобою, через що припинила наукову діяльність. 17 листопада 1930 р. комісія з перевірки особового складу науково-дослідних установ Одеси на чолі з уповноваженим сектора науки НКО УСРР Г. М. Трачевським ухвалила із складу аспірантів ОДІАМ виключити В. О. Пора-Леонovich за невиконання плану аспірантської роботи, відрив від наукової праці, закінчення терміну аспірантського стажу та «політичну неписьменність»³⁷.

Аспірантуру В. О. Пора-Леонovich все ж таки вдалося закінчити у 1931 р. Того ж року її було призначено вченим хранителем Державного заповідника «Ольвія», керування яким здійснювала проживаючи в Одесі. У 1938 р. комісія перевірила діяльність наукової роботи в заповіднику та визнала її незадовільною, на підставі чого В. О. Пора-Леонovich було звільнено, а згідно з постановою РНК УСРР від 29 липня 1938 р. Державний історико-археологічний заповідник «Ольвія» передано до Наукового комітету АН УСРР³⁸.

Після звільнення В. О. Пора-Леонovich сконцентрувалася на педагогічній діяльності в школі³⁹. У період листопада 1941 р. – січня 1943 р. була науковим працівником Одеського історико-археологічного музею (директор В. І. Селінов)⁴⁰. У жовтні 1942 р. внаслідок попередніх захворювань та на тлі «...крайнього переутомлення в період інвентаризації и експозиції музею под руководством Трофейной комиссии» В. О. Пора-Леонovich було госпіталізовано до Клініки нервових захворювань професора Г. І. Маркелова⁴¹. Після перенесення двох інсультів 1942 р. 29 січня 1943 р. В. О. Пора-Леонovich померла⁴².

Уявити наукову творчість В. О. Пора-Леонович у всій її повноті та різноманітті неможливо через брак опублікованих праць. У 1930-ті рр. археологи не мали можливості публікувати свої напрацювання через відсутність профільних друкованих видань. Узагальнення місця та ролі В. О. Пора-Леонович у контексті розвитку археології в Одесі дають можливість стверджувати, що вона мала високий освітній ценз та була людиною, здатною до занять наукою. Через об'єктивні причини (інфекційну хворобу та труднощі особистого життя), що виникли наприкінці 1920-х рр. та залишалися в її житті впродовж наступних років вона не змогла реалізувати свій потенціал та працювала на рівні своїх обмежених фізичних можливостей, що не дозволило їй зробити більш вагомий внесок у розвиток археологічної науки.

- ¹ *Охотников С. Б.* Археология в Одессе. 185 лет Одесскому археологическому музею (1825–2010). Одесса: СМИЛ, 2010. 160 с.
- ² Вісник Одеської комісії краєзнавства при Всеукраїнській Академії наук. 1924–1930: Систематичний розпис змісту / Упорядник Л. О. Жирнова. Одеса: Друк, 1999. С. 34.
- ³ *Левченко В. В.* Діяльність науково-дослідної кафедри Одеського історико-археологічного музею (1922–1930) // Проблеми славяноведення. Сборник научных статей и материалов. 2004. Вып. 6. С. 107–108; *Його ж.* Викладання та дослідження археології в Одеському інституті народної освіти (1920–1930) // ДП. VI чтения памяти профессора Петра Осиповича Карышковского. Одесса, 2005. С. 81.
- ⁴ *Левченко В. В.* Пора-Леонович Варвара Олександрівна // Одеські історики. Енциклопедичне видання. Том 1 (початок XIX – середина XX ст.). Одеса: Друкарський дім, 2009. С. 316–317; *Його ж.* Пора-Леонович Варвара Олександрівна // Історична наука у Національній академії наук України в особах: Енциклопедичний довідник. Київ: Інститут історії України НАН України, 2018. С. 538.
- ⁵ *Яненко А. С., Тарнавська С. В.* Підготовка та підвищення кваліфікації археологічних кадрів при музеях УСРР (1920-ті – початок 1930-х років) // Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр. К.: Глухів, 2012. Вип. 5. С. 365; *Левченко В. В.* Коротка історія Одеського археологічного інституту: від зародження ідеї до її реалізації за ініціативою «знизу» та ліквідації «зверху» (до 95-річчя від дня заснування) // СП. Вип. XI, 2016. С. 298; *Левченко В. В.* Інституціоналізація археологічних досліджень в Одесі у першій половині XX ст. // Софійський часопис. Вип. 1. Харків: «ФОП Дюнова», 2017. С. 438–445; *Каряка О. В.* Ольвія Понтійська як античне місто: історія дослідження внутрішньої структури та планування (кінець XVIII – перша третина XX ст.): Дис. ... канд. іст. наук. Херсон, 2018. С. 255; *Левченко В. В.* Одеський вимір вищої археологічної освіти у другій половині XIX – першій

- половині ХХ ст.: історія, наукові школи, традиції // VITA ANTIQUA. № 11. Археологія, музеєзнавство, пам'яткознавство: освітній та дослідницький аспекти. Зб. наук. ст. К.: Центр палеоетнологічних досліджень, 2019. С. 62–63 та ін.
- ⁶ *Каряка О. В., Яненко А. С.* Матеріали обстеження державного заповідника «Ольвія» 1938 р.: боротьба за «цінну історичну одиницю» // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. 2017. Вип. 21. С. 331–342.
- ⁷ ДАОО, ф. 334, оп. 3, спр. 2392, арк. 3–7.
- ⁸ ДАОО, ф. 334, оп. 3, спр. 2392, арк. 3–5.
- ⁹ ДАОО, ф. 334, оп. 3, спр. 2392, арк. 5.
- ¹⁰ ДАОО, ф. 334, оп. 3, спр. 2392, арк. 8–9.
- ¹¹ Снегов С. А. Книга бытия (с иллюстрациями) // Ресурс доступу: <https://biography.wikireading.ru/161532> (дата звернення: 29.04.2023).
- ¹² *Каряка О. В.* Вказ. пр. С. 255.
- ¹³ ДАОО, ф. 334, оп. 3, спр. 2392, арк. 1.
- ¹⁴ Див.: *Левченко В. В.* Історія Одеського інституту народної освіти (1920–1930 рр.): позитивний досвід невдалого експерименту / Відп. ред. В. М. Хмарський; наук. ред. Т. М. Попова. Одеса: ТЕС, 2010. С. 283–284.
- ¹⁵ ДАОО, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 3772, арк. 1, 3.
- ¹⁶ Див.: *Левченко В. В.* Одеський гуманітарно-суспільний інститут (1920–1921): до питання спадкоємності традицій університетської освіти // Записки історичного факультету. Вип. 19. 2008. С. 207–216.
- ¹⁷ ДАОО, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 3772, арк. 10; ф. Р-134, оп. 1, спр. 1197, арк. 8.
- ¹⁸ ДАОО, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 460, арк. 19; ф. Р-1593, оп. 1, спр. 549, арк. 45.
- ¹⁹ ДАОО, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 3772, арк. 6.
- ²⁰ ДАОО, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 3772, арк. 5.
- ²¹ *Каряка О. В.* Вказ. пр. С. 255; *Каряка О. В., Яненко А. С.* Вказ. пр. С. 331.
- ²² ДАОО, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 3772, арк. 4.
- ²³ ДАОО, ф. Р-849, оп. 1, спр. 1789, арк. 1.
- ²⁴ ДАОО, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 3772, арк. 4.
- ²⁵ ДАОО, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 3772, арк. 2.
- ²⁶ Див.: *Левченко В. В.* Історія Одеського інституту... С. 164–171.
- ²⁷ Див.: *Левченко В. В.* «Пролетарсько-революційна» автобіографія – записка приналежності до «ранньорадянської» генерації вчених (на прикладі наукового співтовариства гуманітаріїв Одеси) // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки». Вип. 29. 2019. С. 74–89.
- ²⁸ Наука и научные работники СССР. Ч. 6: Научные работники СССР без Москвы и Ленинграда. Л., 1928. С. 326.
- ²⁹ *Левченко В. В.* Пора-Леонovich... С. 316; *Його ж.* Пора-Леонovich... С. 538 та ін.
- ³⁰ *Брун Ф. К.* Черноморье. Сборник исследований по исторической географии Южной России. В 2-х томах. Одесса, 1879–1880.
- ³¹ ДАОО, ф. Р-1724, оп. 1, спр. 2, арк. 185.

- ³² Вісник Одеської комісії краєзнавства при ВУАН. Ч. 2–3. 1925. С. 2–3.
- ³³ *Пора-Леонович В. А.* Раскопки курганов в окрестностях Одессы летом 1923 г. // Вісник Одеської комісії краєзнавства при ВУАН. Ч. 2–3. 1925. С. 69–74.
- ³⁴ Відчит про діяльність Одеського державного історично-археологічного музею за рр. 1927 та 1928. Одеса, 1929. С. 3, 11.
- ³⁵ ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 62, арк. 7, 8–8 зв., 16 зв., 18–18 зв.
- ³⁶ *Дложевський С. С.* Одеський державний історично-археологічний музей. К., 1927. С. 13.
- ³⁷ ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 89, арк. 26.
- ³⁸ *Каряка О. В., Яненко А. С.* Вказ. пр. С. 333–342.
- ³⁹ *Селинов В.* Варвара Александровна Пора-Леонович. Некролог // Молва. 1943. 6 февраля.
- ⁴⁰ ДАОО, ф. Р-4127, оп. 1, спр. 2, арк. 5, 24, 53–54, 121, 267; спр. 5, арк. 13.
- ⁴¹ ДАОО, ф. Р-4127, оп. 1, спр. 2, арк. 268.
- ⁴² *Селинов В.* Вказ. пр.

П. А. Майборода (Одеса)

З ІСТОРІЇ КАФЕДРИ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ТА СЕРЕДНІХ ВІКІВ ОДЕСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ.

ЧАСТИНА І.

КАФЕДРА ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ В 1934–1941 рр.

З 1963 по 2019 рр. у структурі історичного факультету (згодом факультету історії та філософії) Одеського університету імені І. Мечникова існувала кафедра історії стародавнього світу і середніх віків. Натхненником ідеї організації кафедри та її засновником був П.О. Каришковський, який починав свій шлях на факультеті в 1939 р.

Ця розвідка має своєю метою дослідити передісторію кафедри історії стародавнього світу у структурі історичного факультету Одеського державного університету (далі ОДУ, зараз Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова). Хронологічно обрано один з найскладніших для дослідження періодів з 1934 р. (утворення ОДУ) до 1941 р. (вторгнення німецьких військ та їх союзників на територію Радянського Союзу).

Зважаючи, що університетський архів за ці роки не збережено, а в одеських бібліотеках нам не вдалося знайти університетської багатотиражки «За більшовицькі кадри» за досліджуваній період, головним джерелом для дослідження виступали «Протоколи парторганізації університету»¹. Треба зазначити, що це досить своєрідне джерело, яке не розкриває університетське життя у всій його

Перелік скорочень

Abbreviations

- АА – Археологический альманах. Донецк.
АВУ – Археологічні відкриття в Україні
АЗ – Археологические записки Донского археологического общества.
АИМ – Археологические исследования в Молдавии. Кишинев,
Штиинца.
АМА – Античный мир и археология
АО – Археологические открытия
АПУ – Археологічні пам'ятки України
БФ – Боспорский феномен
БЧ – Боспорские чтения
ВДИ – Вестник древней истории
ДАОО – Державний архів Одеської області
ДП – Древнее Причерноморье. Одесса.
ЖМНП – Журнал Министерства народного просвещения
ЗООИД – Записки Одесского общества истории и
древностей
ІР НБУВ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені
В. І. Вернадського.
КСИА – Краткие сообщения Института археологии АН СССР. М.-Л.
МАСП – Материалы по археологии Северного Причерноморья
МИА – Материалы и исследования по археологии СССР. Москва;
Ленинград: АН СССР.
НАРМ – Національний архів Республіки Молдова.
ОВ – Одесский вестник
СА – Советская археология
СП – Стародавнє Причорномор'я. Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова
ССПК – Старожитності степового Причорномор'я і Криму. Запоріжжя
ACSS – Ancient Civilizations from Scythia to Siberia.
BSPF – Bulletin de la Société préhistorique française. Paris.
FGH – Die Fragmente der Griechischen Historiker.
IOIb – Надписи Ольвии. 1968.
IOSPE, I² (*IPE I*²) – Latyshev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis
Ponti Euxini Graecae et Latinae. Petropolis, 1916. Vol.1. Ed.2.
*IPE I*² – Latishev B. 1916. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti
Euxini Graecae et Latinae. Petropolis
SB – Sammelbuch griechischer Urkunden aus Ägypten, begründet im
Auftrag der Strassburger Wissenschaftlichen Gesellschaft.
SEG – Supplementum epigraphicum Graecum
SP – Stratum plus
TE – Theatrum europaeum

БІОІСТОРИОГРАФІЯ ТА ІСТОРІЯ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

<i>Дьомін О. Б.</i> Рецензії в контексті персональної наукової історії професора П. Й. Каришковського	5
<i>Левченко Г. С.</i> Публікації з археології на сторінках газети «Одесский вестник» (1820-ті – 1830-ті рр.)	11
<i>Сапожников І. В., Айсфельд О. В., Корчемна І. С.</i> Програма ОТІС 1882–1884 років з археолого-історико-етнографічного опису міст і сіл Причорномор'я та Приазов'я.....	18
<i>Музичко О. Є.</i> Діяльність Ф. І. Успенського в Одесі: питання про школу істориків видатного вченого	29
<i>Лиман С. І.</i> Середньовічна історія слов'янських народів у творчості Степана Михайловича Кульбакіна: харківський період його науково-педагогічної діяльності (1904–1919)	44
<i>Гордієнко Д. С.</i> «Слово о полку Ігоревім» Володимира Перетца в історії української археології	51
<i>Попова Т. М.</i> «Ідея ритму» в науковій спадщині П. М. Біцилли (до дня пам'яті).....	65
<i>Налівайко А. О.</i> Джерелознавство середніх віків в дослідженнях Л. Беркута	75
<i>Левченко В. В.</i> Доля археолога: штрихи до біографії В. О. Пора-Леонович (до 80-х роковин від дня смерті)	82
<i>Майборода П. А.</i> З історії кафедри стародавнього світу та середніх віків Одеського університету. Частина І. Кафедра історії стародавнього світу в 1934–1941 рр.....	90
<i>Венгер А. Г.</i> Внесок Миколи Ковальського (1929–2006) у вивчення наративних джерел доби пізнього середньовіччя	102
<i>Степанян К. І.</i> До питання морфології та типології історичних соціокультурних спільностей	108

ПЕРВІСНА ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ

<i>Піструїл І. В.</i> Скребки типу «Carene» верхньопалеолітичного поселення Анетівка II.....	122
<i>Главенчук А. В.</i> Зображення вагітних жінок в мобільній пластиці на верхньопалеолітичному поселенні Анетівка 2	130
<i>Кіосак Д. В.</i> Восьме тисячоліття до н. е. на Півдні України	137
<i>Тощев Г. М.</i> Неолітичні могильники Мамай-Гори	144
<i>Пересунчак О. С.</i> Антропоморфна статуетка з трипільського поселення Тополі	149
<i>Бурдо Н. Б.</i> Усатівська культура. 100 років польових досліджень ..	158

<i>Іванова С. В.</i> Соціальний та хронологічний аспекти в археології (Буджацька ямна культура).....	166
<i>Агульников С.</i> Перехідний період від епохи пізньої бронзи до раннього залізного віку в Пруто-Дністровському межиріччі.....	171
<i>Яцук О. Ю.</i> Типологічне та технологічне розмаїття скляних намистин з високим вмістом міді в Центральній Італії ранньої залізної доби.....	175

ЕЛЛІНСЬКА ОЙКУМЕНА ТА АНТИЧНИЙ СВІТ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

<i>Туренко В. Е.</i> Образ друга і ворога в архаїчній ліриці	184
<i>Вар'ян О. О.</i> Nothoi та образ ідеального громадянина у Стародавніх Афінах	190
<i>Одрін О. В.</i> «Північні греки»: штучний термін чи історико-культурна реальність?	199
<i>Орлик О. Ю., Демчук С. А.</i> Культ Деметри у грецьких полісах Північного Причорномор'я	207
<i>Самойлова Т. Л.</i> Основні етапи економічного розвитку Офіусси-Тіри	214
<i>Снитко І. О., Гаркуша Н. М.</i> Теменос Борисфена в сакральній історії Ольвійського полісу в архаїчну та ранньокласичну епохи	222
<i>Ніколаєв М. І.</i> Хронологічне підґрунтя історії Ольвії IV–I ст. до Р. Х.	226
<i>Папанова В. А.</i> Бронзові вироби з приміських садиб Ольвії	234
<i>Зелінський А. Л.</i> Датування візиту птолемейської військово-морської ескадри до Боспорського царства	240
<i>Савельєв О. К., Красножон А. В., Савельєва К. С.</i> Дослідження в південно-західній частині Тіри-Білгорода в 2020–2021 рр. (попередні результати).....	247

PAX ROMANA

<i>Баукова А. Ю.</i> Історична гідрогеографія північної частини римської провінції Азія в світлі писемних та нумізматичних джерел	257
<i>Кумінова К. А.</i> Образ Індії у «Флоридах» Апулея: історіографія проблеми.....	266
<i>Береговий В. Б.</i> Кипріан Карфагенський та питання жінки у ранній церкві Римської імперії	275
<i>Драгомирецька О. Г., Федорук А. В.</i> Римська спата з могильника біля с. Оселівка: про пізньоантичне озброєння з території Середнього Подністров'я	279

<i>Шевченко О. Б.</i> Дослідження дитячих поховань на прикладі кочових сарматів	284
---	-----

НУМІЗМАТИКА ТА СФРАГІСТИКА

<i>Ізбаиш-Гоцкан Т. О., Колесніченко Є. О.</i> Корпус монет царя Скіла з архіву П. Й. Каришковського	289
<i>Бондаренко А. О., Снитко І. О.</i> Нумізматичні знахідки античного часу з району солоного озера Оджиголь на Херсонщині в контексті початку економічного освоєння ольвіополітами західної частини Гілеї	292
<i>Bodzek J., Zajac B.</i> Olbian Coins Struck in the 1st century AD Found in Central Europe	298
<i>Янов Д. М., Корнусова І. В.</i> Фантазійні підробки античних монет в колекції Одеського археологічного музею	307
<i>Пивоваров С. В., Калініченко В. А.</i> Нумізматичні та сфрагістичні матеріали з городища другої половини XIV ст. в Зеленій Липі	314

ЦЕНТРАЛЬНА ТА СХІДНА ЄВРОПА ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

<i>Луговий О. М.</i> Турріс Прокопія Кесарійського та Тіра в VI ст.	323
<i>Лагодич В. Ю.</i> Війна з аварами імператора Маврикія: до питань хронологічних та географічних меж протистояння	332
<i>Kolomiets O. O.</i> To the Question of the Peculiarities of the Use of Building Materials in the Temple Architecture of the Middle and Late Byzantium	341
<i>Димидюк Д. А.</i> Використання дротиків у Вірменії епохи Багратидів (кінець IX – середина XI ст.)	343
<i>Головко О. Б.</i> Свідectво католицького місіонера Бруно Кверфуртського про його подорож до Східної Європи (1008 р.).....	352
<i>Сидоров Г. В.</i> Болгарсько-татарський похід на Константинополь в 1264-1265 рр. та дискусія щодо ролі Ногая в ньому	363
<i>Ліхтей І. М.</i> До питання про коронацію 1261 року чеського правителя Пршемисла Отакара II	370
<u>Добролюбський А. О.</u> «Присмак глінисті»	380
<i>Гулевич В. П.</i> Про виникнення та призначення замку Караул	390
<i>Пилипчук Я. В.</i> Падіння Угорського королівства. Угорщина при Ягеллонах (1490–1526)	398
<i>Федчук О. Б.</i> Образ Кримського ханства в британській свідомості XVI–XVIII ст.	408

ЗАХІДНА ЄВРОПА В ЕПОХУ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

<i>Казакевич Г. М.</i> Зі Скіфії до Скоттії: довге відлуння середньовічної легенди про скіфське походження ірландців	417
<i>Воротняк І. Д., Данилів М. В.</i> Мотиваційні витоки походів вікінгів: дискурс скандинавських джерел	424
<i>Стасюк О. В.</i> Августин проти Робін Гуда: походження милостині та наміри благочинця у творах середньовічних каноністів (XII–XIII ст.)	435
<i>Чепіженко В. В.</i> Леді де Моун: поважна вдова та вмільй підприємець	443

ЗАХІДНА ЄВРОПА В ЕПОХУ РАНЬОГО МОДЕРНУ

<i>Ціватий В. Г.</i> Інституціональна історія дипломатії та комунікативних практик Європи в добу Середньовіччя і Ранньомодерного часу: моделі комунікації, комунікативні технології, особливості міжкультурної комунікації.	455
<i>Побуцька С. С., Пількевич А. Л.</i> Поява та розвиток нової ідеологічної моделі держави і канонічного права крізь призму ранньої англійської Реформації (1529–1553 рр.)	463
<i>Демчук С. А.</i> Поняття сучасного у нідерландській культурі першої половини XVI століття	470
<i>Івченко О. С.</i> Політичні витоки ідеології конституційного роялізму.	479
<i>Нємченко І. В.</i> Апологія повстання в політичній творчості Олджернона Сіднея	485
<i>Гребцова І. С.</i> Національні мотиви у творчості фламандських майстрів живопису Пітера Брейгеля старшого і Якоба Йорданса	489
<i>Тоцький П. М.</i> Варенн 1791 р.: конституційна криза чи уроки моралі?	500

In memoriam

<i>Нємченко І. В., Луговий О. М., Чепіженко В. В.</i> Андрій Олегович Добролюбський (18 квітня 1949 р. – 28 вересня 2023 р.).....	513
<i>Красножон А. В.</i> На смерть професора Андрія Добролюбського.....	516
Перелік скорочень	518